

QARAQALPAQSTAN AWÍL XOJALÍǴÍNDA SUW RESURSLARÍNAN PAYDALANÍWDA MASHQALA HÁM SHESHIMLER

Daljanov Kazakbay Ongarbaevich

*Qaraqalpaq mámleketlik universiteti,
ekonomikalıq hám sociallıq geografiya
kafedrası oqıtıwshısı*

Házirgi dáwirde suwǵa bolǵan talap barǵan sayın artıp, dúnyanıń qurǵaqshıl aymaqlarında suw tamtarıslıǵı gúzetilmekte. Bul mashqala Oraylıq Aziya regionında shetlep ótken joq.

Oraylıq Aziya regionında suw resurslarınıń tam tarıslıǵınıń artıp barıwı suw resurslarınan únemli hámde nátiyjeli paydalanıwdı talap etedi [1, 7]. Bul boyınsha mámleketimizde ayırıqsha itibar qaratılıp kelinmekte. Atap aytqanda Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2020-jıl 10-iyuldaǵı “Ózbekstan Respublikası suw xojalıǵın rawajlandırıwdıń 2020-2030-jıllarǵa mólsherlengen konsepsiyasını tastıyıqlaw haqqında” ǵı №6024 Pármanı, 2020-jıl 11-dekabrdegi “Awıl xojalıǵında suwdı únemleytuǵın texnologiyalardı engiziwdi jánede jedel shólkemlestiriw ilajları haqqında” ǵı №4919, 2022-jıl 1-marttaǵı “Awıl xojalıǵında suwdı únemleytuǵın texnologiyalardı engiziwdi jánede jetilistiriw ilajları haqqında” ǵı №144, Ministrler Kabinetiniń 2020-jıl 22-maydaǵı “Awıl xojalıǵında suwdan paydalanıw nátiyjeliligin asırıw hám suwdı jetkerip beriw boyınsha shıǵınlardı qaplaw ilajları haqqında” ǵı №310 Qararları qabıl etildi. Bul qaralardıń qabıl etiliwi, awıl xojalıǵında suwdı únemlewshi texnologiyalardan paydalanıwda keń jol ashadı.

Ámiwdárya basseyniniń tawlı oblastında ulıwma aǵım muǵdarı jılına 79,8 km³ tı quraydı. Sonnan “ǴMDA territoriyasında suw resursları 64,8 km³, al qalǵan 15 km³ onnan tısqarında payda boladı [6.33]. Ámiwdárya basseyninde jaylasqan respublikalarda 60-jıllardan baslap jańadan egislik maydanlardı ózlestiriw nátiyjesinde kóplegen magistral kanallar qurılısı basladı. Sonıń nátiyjesinde Ámiwdáryadan egislik maydanlarǵa alınatuǵın suwdıń muǵdarı jıldan-jılǵa kóbeydi [2, 3].

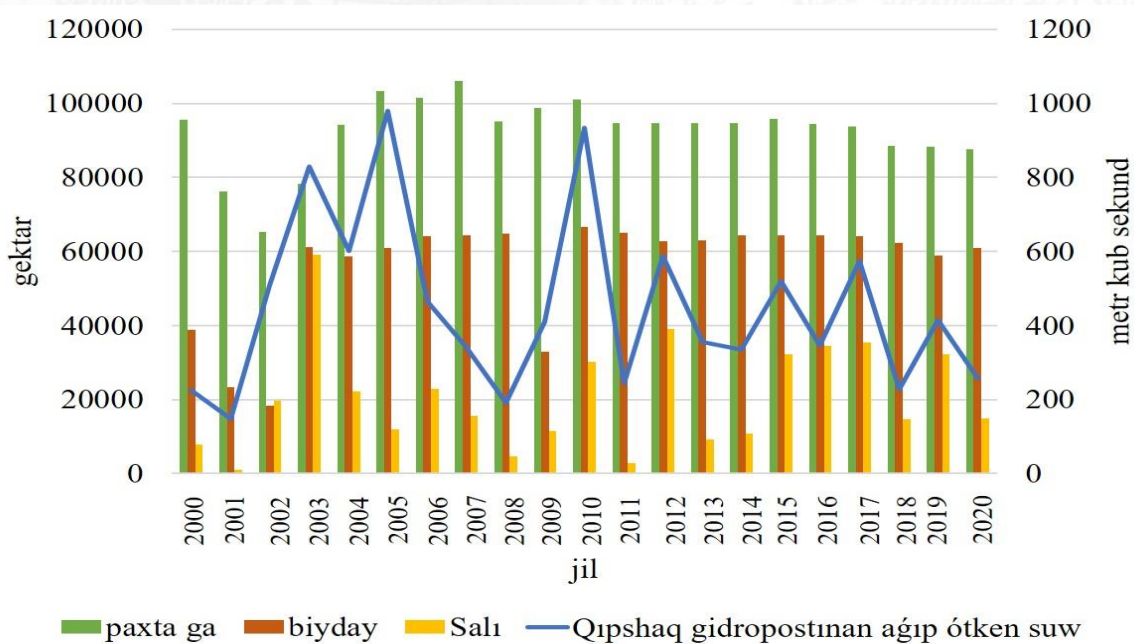
Ámiwdáryadan kanallarǵa alınatuǵın suw muǵdarı 71 km³ qa deyin jetti. Bul dáwirlerde Ámiwdáryanıń ortańǵı aǵımında dáryadan alınatuǵın suw muǵdarı 35,8 km³ qa, tómengi aǵımında bolsa 9,6 km³ qa deyin jetti [4.28]. Tábiyiy faktorlar hámde Ámiwdárya suwınan paydalanıwdıń usınday dárejede keskin kóbeyiwi nátiyjesinde, waqıt hám dárya uzınlıǵı boyınsha tómengi bólimine qaray suwdıń kemeyiwi gúzetilmekte. Kem suwlı jılları dáryanıń

"GEOGRAFIYA – KELESHEKKE KÓZ-QARAS"

atamasındaǵı Respublikalıq kólemdegi ilimiy-teoriyalıq konferenciya

tómengi aǵımına jetip kelgen suw muǵdarı Samanbay gidropostı boyınsha 0,1-0,7 km³ suw jiberilgen.

Dáryanıń tómengi bóliminde suw aǵımınıń bunday dárejede keskin páseyiwi házirgi kúnde qaraqalpaqstanda awıl-xojalıǵında paydalanıp atırǵan jerlerdi suw menen támiyinlewdi qıyınlastırdı. Sonıń menen birge regionda ayırım egin túrleri egislik maydanları analiz etilgende ózgeriske ushırıǵanın kóremiz (1-súwret).

1-súwret. Qaraqalpaqstanda 2000-2020- jıllar aralıǵında paqta,biyday, salınıń egislik maydanlarındaǵı hámde Ámiwdárya Qıpshaq gidropostınan aǵıp ótken suw muǵdarındaǵı ózgerisler.

Qaraqalpaqstan awıl xojalıǵı, atap aytqanda, diyxansılıqtı aymaqlıq shólkemlestiriwdi sapa hám muǵdarlıq jaqtan bahalaw kóbinese suw resurslarına baylanıslı bolıp, bul boyınsha diyxansılıqtıń nátiyjeliligin asırıw ushın aldınǵı tájiriye jetiskenliklerinen paydalanıp ilimiy-ámeliy baǵdarlardı islep shıǵıw hám paydalanıwdı talap etedi [5.111, 8].

Qaraqalpaqstan Respublikası jaǵdayında awıl-xojalıǵın rawajlandırıw máselesi tiykarınan alǵanda suw resurslarına tikkeley baylanıslı eken, regionda awıl-xojalıǵın aymaqlıq jaylastırıwda suwdı kem talap etetuǵın egin túrlerin tańlaw, egislik jerlerdiń suw menen támiyinleniwini jaqsılawda suwdı únemleytuǵın texnologiyalardı engiziw zárúr. Atap aytqanda tamshılatıp, jamǵırlatıp hám diskretli suwǵarıw sistemasın engiziw, magistral, xojalıqlar aralıq hám xojalıq ishindegi kanallardıń paydalı jumıs koefficientin asırıw, egislik jerlerde lazerli tegislewdiń ámelge asırılıwı, regionda suw tamtarıslıǵı

sharayatında awıl xojalıđın jedel rawajlandırıwǵa imkaniyat beretuđın baslı faktorlardan biri esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Khadjaeva G., Kholbayev G.Kh. THE AIR TEMPERATURE CHANGES IN THE IRRIGATED AREAS OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKISTAN. SJIF Impact Factor: 7.001 EPRA International Journal of Research and Development (IJRD) Volume: 5 | Issue: 5 | May 2020 - Peer Reviewed Journal 2020 EPRA IJRD | Journal DOI: <https://doi.org/10.36713/epra2016> | www.eprajournals.com
2. Oteuliev M.O and Shamuratova G.M 2022. GENERAL PHYSICAL PROPERTIES OF IRRIGATED MEADOW-ALLUVIAL SOILS OF NUKUS DISTRICT. INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429. 11, 01 (Jan. 2022), 146-148.
3. Oteuliev M.O., Shamuratova G.M. Observation of the selected soil conditions of the dried-up bottom of the Aral Sea. Science and Education in Karakalpakstan. № 3(11). ISSN 2181-9203. P. 8-16
4. Бекбулатова, Г. А., Худайбергенов, Я. Г., Отеулиев, М. О., & Тажибаева, Л. Р. (2022). РАЗМЕЩЕНИЕ И РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ОТРАСЛЕЙ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН. *Экономика и социум*, (6-2 (97)), 344-349.
5. Далжанов К.О. Қарақалпақстан аўыл-хожалығының суў ресурслары менен тәмийинлениў машқалалары. «Бутун жаҳон атроф-муҳит муҳофазаси куни»га бағишланган «Жанубий Оролбўйи табиий ресурсларини оқилона фойдаланиш» V Республика илмий-амалий конференция материаллари. ККДУ, Нукус - 2016, 286.
6. Далжанов К.О., Утарбаева К.А.Қорақалпоғистонда деҳқончиликни ривожлантиришнинг минтақавий хусусиятлари. Тошкент, Ўзбекистон география жамияти, 53-жилд, 2018 й 111б.
7. Полинов С.А. Меры по стабилизации гидрохимического режима реки Амударья антропогенно-нарушенного стока. Ташкент, 1991, 106 с.
8. Турсынов М. Жолдасбаев А. Амударёнинг куйи окимида сув танкислигига боглик усимликлар дунёсида юз бераётган узгаришлар. «География – келажакга назар» мавзусида республика илмий назарий конференция. Нукус. 2021. –Б. 174-176
9. Ходжаева Г.А. Бекбулатова Г.А., Байрамова М.Д. Влияние демографического фактора на территориальную организацию производства в сельских районах Республики Каракалпакстан. Промышленный транспорт Казахстана. №70 (1), 2021. –с. 190-199
10. Ешимбетов У.Х., Сарсенбаев Қ.А. Қишлоқ хўжалигини ихтисослаштиришнинг илмий асослари. *Ilm hám jámiyet*. №1. 2023. 44-45 б